

Kurzív doktor utolsó gósnyája

(Sajtóhistoria és zákányosság. Egy zseni korai halála. A Bach-korszakban Párizsból érkezett a megoldás. Nyálkgyülem, hányerőködési gyötrelmem és a mentő explosio. Mit ér a legnagyobb kitiüntetés rum nélkül? – kérdezi Fülöp Jimmy és egy egész ország. A részeg majom kijózanodáskor szintén oly rosszul érzi magát, mint a kijózanodott ember. További részeg állatok. Szegény bibulusok, savanyú heringek.)

„régén a lipcsei egyetem hallgatói körében kedvelt fordulat volt a másnaposság eufemisztikus megnevezéseként a »seinen/einen Kater spazieren führen« szólás, melynek szó szerinti jelentése: »(meg)sétaltatja a macská(já)t«. Gyakran viccelődtek is az egyetemisták azzal, hogy »Immer wieder ein zoologisches Wunder, wie sich ein Affe über Nacht in Weiner Kater verwandelt«, azaz »újra és újra (állattani) csoda, ahogyan egy éjszaka leforgása alatt egy majom át tud változni kandúrrá.«”

Forgács Tamás

Dr. Kurzív Elemér a magyar sajtótörténet fenegyereke volt. Hogy mást ne mondjunk, az Országos Széchényi Könyvtár büfájében miatta szüntették be az alkoholos italok árusítását, mert egy (mások szerint néhány) ízben lehányta a mikrofilm-olvasó-gépezetet. Személyi higiéniaja és délelőtti modora talán hagyott olykor kívánnivalót maga után, de tény, hogy olyan mélyen ásta bele magát a magyar sajtóhistoriába, mint kevesek e hajnali csavaros rakétáktól ölelt kis országban. Sajnos életében egyetlen kötete sem jelent meg, viszont korai halála után sem. Ám hagyatékában rengeteg érdekes jegyzetet találtunk, melyek nemcsak sokrétű érdeklődéséről, de sosem lankadó kutatási kedvéről is tanúskodnak. *Nyomdafestéket tűrő katzenjammer* (a másnaposság tematikája a magyar sajtóban a XIX. század második felében) munkacímével maradt ránk egy be nem fejezett kézírata, most ebből idézünk részleteket.

„A sötét Bach-korszakban járunk, midőn nemzetünket az osztrák be kívánta olvasztani birodalmába, s minden nemzetit ki kívánt ölni a magyarságból. Nyilván ez a nemzet alkoholfogyasztására is jelentős hatással volt, mértéktelenül csurgott alá a magyar keserű torkán a hegy leve (később, a filoxéra pusztítása után már a homok leve is). És ha csak a bor csurgott volna, de csurgott sör, pálinka, likőr, konyak... 1854-ben a *Pesti Napló* szerencsére szállította a megoldást a Nagy Magyar Nemzeti Másnaposságra. Egyenest Párizsból: »Hazánkban a sok

Egy új fejezet Cserna-Szabó András és Darida Benedek a másnaposság kultúrtörténetét és gasztronómiáját feldolgozó művének harmadik, javított és bővített kiadásából, mely ez év őszén fog megjelenni *Giganagy Macskajajkönyv* címmel.

vizivó mellett akadhat olyan is, ki a bort mértéken túl szereti és sokszor tapasztalni kénytelen, hogy a borban nem csak igazság, de mámor is rejlik. Bacchus e hívei részére és a vegytan dicsőségére megjegyezzük miként, egy francia vegyész találmánya szerint 160 gramm cukorvíz és 15 decigramm eczet-savas Ammoniak nem csak józanná teszi tüstént a mámoros főt, ha t. i. a gyomor étellel nem túlterhelt, hanem a főfájást is képes megszüntetni. Ez ellenszer használ azon állapotban is, mit a német *Katzenjammer* mű szóval szokott kifejezni, minek nálunk eddigi gyogyszere a korhely leves volt.«

A »Katzenjammer« kifejezés a német nyelvben nagyjából a XIX. század elején jelenik meg, heidelbergi akadémiai körökben. Mert hát itt az Akadémián is. Brentano, Eichendorff és más romantikusok vezették be később a szót az irodalmi nyelvbe. A szó eredeti jelentése »macskazene« volt. A »jammer« kétértelmű: jajgatást és nyomorúságot, szánalmasságot is jelent, így végül ráragadt a szóra a »másnapos« jelentés. Hogy a XIX. század közepén e német kollokációnak még nem rögzült általánosan elfogadott magyar elnevezése, az abból is kiderül, hogy a korabeli sajtó különféle neveket ad neki. Például a *Vasárnapi Ujság* 1858-ban ezt írja: »...két pengő forintos champagnit iszunk, mellyről azt szoktuk mondani, hogy nem ér semmit, ha nem nőbel. – Másnap reggel szép azután az az általános macska-siralom (a mint egy valaki elnevezé a német Katzenjammert)!«

De ez időben még más nevek is járják. *Budapesti Közlöny*, ugyanezen év: »Ő egy héten öt nap dolgozik, vasárnap mulat, hétfőn pedig mulatsága utófdalmaidat piheni ki, a német-csömört, a katzenjammert.«

És itt még koránt sincs vége. A *Pesti Napló* a kiegyezés előtt nem sokkal (1865) »biztos házi-szert« ajánl a katzenjammer ellen, s »mámorosságnak« fordítja e hazánkban gyakori betegséget. A *Bolond Miska* egy évvel később így összegzi a helyzetet: »...a magyarnak még nincs praegnans kifejezése a német *Katzenjammer*-re. Sem a korhelybaj, sem a macskabaj, sem az églagmaz nem fejezi ki azt elegendőképen...« A »társadalmi, politikai és nemzetközi értekezés« szerzője egyébiránt nagyon komoly katzenjammerológiai filozofálást folytat. Például szerinte az élet katzenjammere a halál, a népek korhelybaja a birkatürelem, a kultúráé a hadi budget, az áldozatkészségé a hálátlanság, és így tovább.

Lehet, hogy magyar neve még nem jegecesedett ki a katzenjammernek, de jellegzetes tüneteit már tökéletesen ismerte a gyógyász és a civil egyaránt. A bő és zsíros étkezés utáni köpködési kényszerről így számol be a *Gyógyászat* 1861-ben: »A legszembeszökőbb abnormitás ezen csömörnél a bő nyálkgyülem, mely miatt a beteg kénytetik jobbra balra köpdösni mint a m... [Vajon mit ítelt itt a szerző nyomdafestéket nem tűrőnek? Mint a móc a cujkabárban? Mint a macsumi után? Mint a mőzeshitű bagózásakor? Örök rejtély marad. – dr. K. E.], sőt találólag hasonlít ez azon hányerőködési gyötremhez, mely némely bortól boldog felebarátinkat a mentő explosio előtt este utcáinkon megszállja, s melyet a germánok *Katzenjammer*-nek neveznek el.« Nem volt tehát ritka hazánkban a XIX. században sem, hogy a polgárok a nyílt utcán köpködtek-okádtak.

A kiegyezés után szegény kis hazánkra végre némileg vidámabb napok (évek) virradtak. A *Bolond Miska* 1869-ben újra tolla hegyére tűzi a katzenjammert, s azt állítja, hogy ebben a tetszhalálhoz hasonló kórban csak egyetlen jó dolog van: »hogy az ember ilyen állapotban héringeket szokott enni, azokra pe-

dig pompásan ízlik – egy, két, három jóital bor is.« Ugyanezen évben a már idézett *Gyógyászat* című szaklap a rum ellen lázítja olvasóit: »De a borszesz, rum stb. könnyen keménynyé, vastaggá is teszi a gyomor falait, idült hurutot támasztván benne, ez által az étvágy elvész, reggelenként pedig vizenyős anyag is szokott kihányatni (Katzenjammer).« Tegyük hozzá, nem jó a rum ellen uszítani, mert ebben az országban egy teljes populáció vallja együtt Fülíg Jimmyvel: »Mit ér a legnagyobb kitüntetés rum nélkül?«

Még mindig 1869-ben járunk, mikor a *Tiszavidék* így tudósít a miskolczi életéről: »Alig találunk a szentírásban mondatot, melynek annyi hívője s követője volna, mint a következőnek, mely körülbelül így hangzik: *hat napon át dolgozzál, a hetediken pedig légyen ünneped*; találkozik ugyan számos reformátor, kik e mondatot is módosítják: *hat napon át mulass, a hetediken pedig pihenj a Katzenjammertól...*« Mintha csak a nyolcvanas évekbeli, acélvárosi Edda-rajongó rockerek életmódját foglalta volna össze a tárcáíró!

Lalla Laida, a *Szépirodalmi Közlöny* tárcistája 1871-ben a böjtről elmélkedve arra a titáni következtetésre vergődik: »Komoly és érett megfontolás után ama megállapodásra jutottunk, hogy a böjt nem egyéb, mint a farsangnak, ez óriási korhelykedésnek titáni katzenjammere.« Ez év májusában az *Ellenőr* hírlapírója mereng el a tavaszon, s ritka lírai konklúzióval köt ki: »Uh ezek a tavaszi szép napok, tele virágillattal, ifjú tűzzel, zengő ligetekkel, a csordultig telt örömpohár nyújtotta mámorral és a katzenjammerrel. Minő arkadiai élete volna e parányi gömb emberének, ha az illúsiót a kiábrándulás s a mámort katzenjammer rendesen nem követné.« Ugyanezen májusban közlé Jókai Mór *És mégis mozog a föld* című regényének újabb folytatását *A Honban*. Nagy Mesélőnk a szerelmi mámor és a boros részegség utáni másnaposságot állítja párhuzamba: »– Részeg vagy te bajtárs nagyon. – Az meglehet, akkor támogassuk egymást; mert te is az vagy. Én ha vagyok, bortól vagyok; te pedig szép szemektől vagy ittas. Ha a Katzenjammer eljön, nem tudom, melyikünknek a feje fog fájni jobban.«

A *Természet Világa* Darwin híres elméletét, majomrokonságunkat szemlélteti a macskajajjal: »Sok majom igen szereti a kávé, a theát, a szeszes italokat. A részeg majom éppen úgy viseli magát, úgy fölvidúl, mint a részeg ember, sőt kijózanodáskor szintén oly rosszul érzi magát, (Katzenjammer) mint a kijózanodott ember. Ezen látszólag jelentéktelen tények mind azt bizonyítják, hogy idegrendszerük épp úgy afficiáltatik, mint az emberé.«

A *Fővárosi Lapok* (1873, 1878) »gyomorhurutnak« és »farsangi láznak« fordítja a katzenjammer szót, a *Szegedi Híradó* (1876) »utóbajoknak«, a *Debreczen* (1878) »hidegborzogatásnak«, a *Magyar Polgár* (1880, 1897) »macskakarmolásnak« és »cziczusnyöszörgésnek«, az *Esztergom és Vidéke* (1880) »a gyomor bánatának«, az *Ellenzék* (1883) »borcsömörnek«, a *Krassó-Szörényi Lapok* (1884) »kandúrkórságnak«, a *Vásárhely és Vidéke* (1886) »jaj de fájnak«, a *Kolozsvár* (1887) »gósnýának«, a *Vasárnapi Ujság* (1887) »macskakínnak«, a *Budapesti Hírlap* (1890) »macskanyöszörnek«, a *Pesti Hírlap* (1890, 1898) »zákányos« és »tegnapos« állapotnak, az *Ország-Világ* (1890) »kótyalagosságnak«, a *Nemzet* (1891) »macskakeserűnek«, az *Eger* (1891) »macskanyöngésnek«, a *Magyar Hírlap* (1894) »makutyi állapotnak«, a *Székely Nemzet* (1894) »borbánatnak«, a *Pécsi Ujság* (1894) »savanyu józanságnak«, a *Kakas Márton* (1895) »a gyomor macskazenéjének«, a *Tolnamegyei Közlöny* (1895) »macskakeservnek«, az *Uj*

Idők (1898) »korhelyláznak«, a *Magyar Nyelvtör* (1898) »égpokolnak«. A »macskajajt« először a *Borsszem Jankó* írja le 1882-ben, de sokáig kell még várni, míg valóban meghonosodik a köznyelvben. Valamint megint csak a *Magyar Nyelvtör* (1883) szerint, aki »hosszúingeskedik«, annak bizony katzenjammere van.

Érdekes, hogy a »másnapos« kifejezés – ami a század végén jelenik meg a magyar sajtóban – akkor még nem a katzenjammert jelenti, nem valamiféle bús, beteg, józan állapotot jelöl, hanem azt, hogy valaki már második napja iszik. Például: »Másnaposak voltak a betyárok a mulatásban.« (*Szegedi Híradó*, 1892) Vagy: »Egész nap hangos volt a híres csárda belseje. Muzsikaszó, kurjongatás, nótázás hangzott ki belőle. A Ferró Pista mulatott benne. Majd fölvette a házat a széles jókedvével; nem hiába *másnapos* volt.« (*Pesti Napló*, 1892)''

„A *Vadász- és Verseny lap* egy 1874-es számából kiderül, a lóversenypályán is futott Katzenjammer nevű ló, ha zákányosan mentünk ki a lovira (mondjuk, az év utolsó estéjén), biztosan óreá tettük maradék vagyunkánkat. Egyébként az *Üstökös* (1874) »Sylvester-estéjére« katzenjammer-szopókát (50 kr) és »kandurheringet« ajánl (belsejében állítólag a katzenjammer elleni leghathatós szereket tartalmazza, ára 1 frt 60 kr).

Tóth Béla terjedelmes tárcát közöl a heringről (*Fővárosi Lapok*, 1875), melyben Schonevelde akkor kétszáz éves művét is idézi. A svéd tudós gyógyszerőt tulajdonít a heringnek, »celebre pridianae crapulae antipharmacumnak nevezzi, ami magyarul körülbelül annyit tesz, hogy a hering hathatós gyógyszer a *Katzenjammer* ellen. Ezért nevezik e dicső halat, – teszi hozzá az öreg Schonevelde – a bibulusok (iszákosok) egészségcsinálónak.«

A *Gyógyászat* (1880, 1887) gyömbér sert és antifebrint (lázcsillapítót) ajánl másnaposság ellen, a *Pesti Hírlap* (1881, 1887) a pálinkás zsidó borovicskáját és wiesbadeni forrásvizet, a *Magyar Polgár* (1881, 1883) »emésztő labdacsokat« és »hering schmausokat«, a *Pesti Napló* (1882) Karlsbadot, a *Természettudományi Közlöny* (1885) tejsavat, a *Kolozsvár* (1887) kávéskanálnyi »bikarbonász szódát«, kis doboz »sardiniát« és két pohár sört, a *Somogy* (1889) citromos, cukros, konyakos, forró teát, a *Kassai Szemle* (1892) heringet és halikrát, a *Székely Nemzet* (1892) mályvagyökeret, iromlevelet, cziczkóró-virágot és székfüvet, a *Magyar Hírlap* (1893) savanyú káposzta levét, a *Felsőmagyarország* (1895) jó pohár bikszádi gyógyvizet (éhgymorra!), a *Pécsi Figyelő* (1896) citromot és angol-heringet, az *Ország-Világ* (1898) az *Egy orfeumdiva emlékiratai* című könyvet, a *Pannonia* (1898) pedig znaimi uborkát.”

„1882-ben a *Földmívelési Érdekeink* egy marhanagy marhajáról tudósít: »Berlin közelében egy nagyobb birtokról naponként visznek be tejet a fővárosba. Múlt héten egyszer csak nem hoznak tejet a bérlőknek, de ezek bámulata csak akkor tört ki, midőn e mulasztás okát tudják meg. A birtok összes tehenei – mintegy 100-on felül vannak – tökéletesen részegek voltak. Tévedésből ugyanis az itató vályúkba víz helyett 150 liter szeszt bocsátottak, s ezt a tüzes italt a tehének olyan jó ízűen szűröcsölték fel, hogy rövid időre rá megfelelően pityókosak is lettek, s olyan derült kedvök támadt, hogy még csak közelükbe se mehetett senki, nem hogy megfejni lehetett volna az *elázott* tehénkéket. Képzeltető, milyen bajt okoztak a részeg tehének, mert a Katzenjammer elmúltáig a tejbérlők természetesen nem pótolhat-

ták az ily nagy mennyiségű hiányt a német főváros tejszükségletében.« De nemcsak részeg majmokról és marhákról, de részeg disznókról is írt az újság (*Ellenzék*, 1884): »Dujardin-Baumetz és Audigé párisi orvostanárok igen érdekes kísérleteket tettek az iránt, hogy az alkoholnak az állati szervezetre minő hatása van. E kísérletekből kiderült, hogy a részeg disznóknak sokkal rosszabb a hírük, mint a minők igazán. A vályujokba töltött pálinkától ép úgy húzódoztak, mint a legfinomabb cognactól vagy chartreusei liqueurtól. A disznók határozottan irtóznak minden szeszes italtól és jobban kedvelik a tiszta vizet, mint akármely mérsékelt egyesületi buzgó tag. De dr. Dujardin furfanggal fogott ki rajtuk: az alkoholt a szegény állatok eledelébe keverte és végre sikerült őket rácsábítani a részegeskedésre. Sok időbe került, míg ennyire vette a Coupeau sorsára szánt disznókat. Néha napokig nem ettek, ha alkoholszagot éreztek, de végre is, nem lehet disznótól azt kívánni, hogy éhen haljon a mértékletesség erényéért. Közel három esztendeig folyt kísérletekből végre kiderült, hogy az állat biztosan elpusztul, ha naponkint több mint két gramm alkohol jut szervezetébe testsúlyának minden kilogrammjára. A halál előtt a vér hőmérséke lényegesen csökken. A részegség idegkórtani jelenségei a disznónál kevéssé nyilvánulnak. Valóban nem igen lehetett várni, hogy a leitatott disznók részegségükben daczolni kezdjenek. Dülöngéltek egy kicsit, aztán lefeküdtek, hogy zajos korholás [valószínűleg *horkolás*ra gondolt a firkász úr, csak már részeg disznóra itta magát, mire a cikk végére ért – dr. K. E.] között kialudjék pityókosságukat. Fölebredve kábultak, morgorvák, ingerlékenyek voltak. A katzenjammer biztos jelei mutatkoztak rajtuk, amit heringsaláta hiányában, sok friss víz ivásával igyekeztek elúzni. Az alkoholizált disznók közül néhány elpusztult, s néhányat tudományos kísérletek végett levágtak, több pedig még most is folytatja a kicsapongó életet.«

A *Zoológiai Lapok* 1899-ben – a század utolsó pillanataiban – végre megfejti a katzenjammer szó valószínűsíthető eredetét is. Vagyis azt a titkot, hogy miért éppen macska ez a jaj. »A macskák különféle betegségeknek vannak alávetve. Elsősorban felemlítendő a gyomorromlás. Mely macska gyomrát megterhelte, az nyáron füvet, télen pedig szénát szokott enni. A macskák igen könnyen hánynak s az úgynevezett *Katzenjammer* bármennyire is gyakori, de azért mégis csak nagyon könnyen múló.«

De térjünk vissza a részeg állatokról a részeg emberekre. A XXI. századra jó néhány olyan vívmányt feltalált az emberiség, ami a XIX. században még elképzelhetetlen volt. Azért ne bízzuk el magunkat, mert rengeteg problémát nem sikerült még legyőznünk. És nemcsak a halálra, a házasságra vagy a finomfőzélékre gondolok, hanem például arra, hogy semennyivel se jutottunk közelebb a másnaposság nélküli részegség ideájához. Amiről évezredek óta annyit álmodozott már az emberiség. Itt van például a *Nemzet* újságírója, aki 1892-ben beszámol a világszenzációról, miszerint Amerikában feltalálták a szagnélküli pálinkát. »Most tehát nem kell tartani a férjnek, hogy felesége észre veszi, hogy pálinkázni volt.« De a hírlapíró telhetetlen, nem elég neki a szagnélküli pálinka »új nívuma«, mert még ennél is többre vágyik. A toronyórára lánccal, a csillagos égre, a mindenre! »Ezentúl még csak olyan szerről kell gondoskodni, amely mellett nincs *Katzenjammer*! Ekkor aztán a legboldogabb lesz Amerika és ennek a szernek föltalálóját többre becsülik majdan, mint magát Kolumbusz Kristófot. Mi-

kor az lesz a jelszó: *Nincs többé már Katzenjammer* – ez Amerikában a paradicsomi élet újra visszajöttét fogja jelenteni.«

Dr. *Kurzív* Elemér sajnos sohasem részesült a szag nélküli pálinka kegyelméből. Erről tanúskodott lehelete, leheletéről pedig az OSZK könyvtárosai tanúskodnak mind a mai napig. Egy pokoli katzenjammer lett a veszte. Hajnali (polgári időszámítás szerint délelőtt) 11-kor érkezett kedvenc itatója, az Infernó pinceborozó kapujához. Terve az volt, hogy kandúrkórságát gyógyítsa némi Aranyhajó rummal. Nemcsak tegnapos volt, de boldog is, hiszen előző nap elnyerte *Az év sajtótörténésze* díjat. De hát mit ér a legnagyobb kitüntetés rum nélkül? Reszketős kézzel nyitotta a kocsmajtót, majd tétova léptekkel elindult lefelé. Zakózsebei zsírpapírba göngyölt savanyú heringeket rejtettek, ezeket kívánta – jó szokása szerint – elfogyasztani a rumhoz. Ám a lépcsőn lefelé haladva az egyik hal kiugrott a zsebéből, talpa alá került, dr. *Kurzív* Elemér pedig elcsúszott, és lezuhant a mélybe. Nyakát szegte. Nem „hosszúingeskedett” tovább, azonnal meghalt. Ez volt élete utolsó gósnyája szegény bibulusnak.